

Соња Д. ПЕТРОВИЋ*
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Оригинални научни рад
Примљен: 20. 4. 2025
Прихваћен: 15. 6. 2026.

ВИНО, ГРОЖЂЕ И ЛОЗА У ДАНИЧИЋЕВОМ ИЗДАЊУ *ПОСЛОВИЦА*¹

У раду се испитују пословице о вину, грожђу и лози из дубровачких рукописа и речника из 17. и 18. века, које је објавио Ђуро Даничић 1871, с посебним освртом на њихове семантичке, културне и поетичке димензије. Анализа показује да ова тематска група функционише као сложена културна и поетичка мрежа у којој се практично знање о виноградарству преплиће с друштвеним нормама, ритуалним радњама и метафоричким мишљењем. У раду се истиче слојевита природа корпуса: неке пословице воде порекло из античке, библијске и средњовековне књижевности, друге припадају ширем медитеранском и европском паремииолошком наслеђу, а треће изражавају локални контекст. Посебна пажња посвећена је узајамним везама између усмене и писане традиције. Показује се да пословице, као кондензовани микротекстови, чувају трагове свакодневног живота, економских односа и симболичких структура, док у исто време артикулишу опште modele поимања света. Отуд овај корпус представља вредан извор за реконструкцију и материјалних и симболичких аспеката традиционалне културе. Даничићева збирка представља динамичан простор где се локални и транснационални елементи преплићу, отварајући перспективе за даља истраживања на пољу фолклористике, поетике и културне историје.

Кључне речи: Пословице, вино, лоза, грожђе, Даничићева збирка пословица, паремииологија, фолклор, јужнословенска традиција.

Винова лоза, грожђе и вино свеprisутни су у балканској и медитеранској култури – не само на плану свакодневице, исхране и економије него и на плану обреда и симбола који се односе на плодност, здравље, крв, везу с прецима и сакралним. Вино је обавезан чинилац у оквиру многих народних обичаја животног и календарског циклуса. Како се ритуално-обичајна пракса редовно понављала у традиционалној култури, вино, грожђе и лоза постали су митски и симболички знак који повезује чланове заједнице и међусобно и с прецима.

* sonja.petrovic@fil.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-5488-0283>

¹ Рад је настао у оквиру пројекта Фонда за науку Републике Србије „Viticulture and wine making in the Ottoman Empire – continuity and discontinuity, 15th–19th century”.

У различитим облицима и с различитим степеном метафоризације они су се испољавали у фолклорним жанровима, па тако и у народним пословицама.

На сложеност пословица као фолклорне и говорне форме указали су многи проучаваоци, почев од тешкоћа везаних за њихово одређење и класификацију, па до питања њиховог разумевања, интерпретације и тумачења. Још један проблемски аспект отвара се кад се традиционални мотиви у пословицама посматрају као топоси у контексту извора из којих потичу, што за старије периоде неминовно укључује учену културу, какав је управо случај с изворима пословица у Даничићевом издању. Један број пословица, наиме, потиче из класичних извора, какви су Библија, разна дела античке, средњовековне, хуманистичке књижевности и лексикографије, али упоредо с њима су пословице колективног карактера, раширене и одомаћене у усменој традицији. Како примећује Този, на скали ауторске, учене културе и усмене традиционалне, крећемо се од максимума 'популарности'² ('popolarità') и минимума ауторства (пословице), до максимума ауторства и минимума 'популарности' (афоризми), а између та два пола су кратке моралистичке поуке које потичу из учене културе (максиме, сентенце) и изреке славних људи, често преузете из анегдота (апофтегме) (Този 2019: 47). У размишљањима о овој димензији пословица важну улогу имају њихова универзалност, широка прихваћеност, распрострањеност и традиционалност, јер указују да их је одређена заједница усвојила и користила у дужем временском периоду („дискурс заједнице”, Ендштрасер 2020: 102). Ако се има у виду природа кружења традиције и њен сразмерно дуг саживот с писаном литературом, као и чињеница да пословице захватају различите области живота, јасно је да међусобни утицаји између писане и усмене књижевности нису једносмерни ни лако ухватљиви. Одређене као „индивидуално стваралаштво, инвентивно формулисан закључак из животног искуства, прихваћен у традицији” (Милошевић-Ђорђевић 2000: 182), пословице исказују уопштена искуства, језгровите моралне поуке, али и запажања о друштвеним нормама и погледу на свет у конкретном времену и средини. У садржинском смислу оне обухватају и свакодневицу и обредно-обичајну праксу, менталитет људи и начин живота у низу његових нијанси, служећи се широком стилском палетом у стварању формулација. Све речено може се применити и на разноврсне и понекад противречне пословице о вину, грожђу и виновој лози, будући да је овај занимљив корпус настао у различитим друштвеним и културним околностима.

Даничићево издање из 1871. обухвата пословице из дубровачког рукописа *Проричја словинска* из 1697, који је саставио вероватно Ђуро Матијашевић, а средио га Иван Марија Матијашевић. У поменутом издању Даничић је објавио и пословице из рукописа Иве Алетина, затим пословице из италијанско-латинско-илирског речника Арделиа дела Беле 1728. и рукописних басана Ђуре Ферића из 1794. године.³ Сви наведени извори, како је запажено

² Тј. народних пословица, пословица у колективном власништву које циркулишу у усменој традицији.

³ Пословице наводимо онако како су наведене у Даничићевом издању, према броју и његовим ознакама: D – дубровачки рукопис *Проричја словинска*, Z – загребачки рукопис (Иво Але-

у литератури, доносе и завичајну грађу. Чак и када се за пословице из ових збирки могу утврдити паралеле из класичне старине, Библије или средњовековних извора, оне и даље имају „секундарно порекло” у језику на који су преузете и постају „део националног корпуса” (Мидер 2014: 36). Са укупно 5935 пословица, Даничићево издање, пажљиво и критички приређено, представља јединствен корпус у коме се осликавају јужнословенски историјски, културни и морални пејзажи преломљени кроз сочиво дубровачког краја као раскрснице између Медитерана и словенских култура.

У Даничићевом издању пословице приказују живописну слику виноградарске културе, начина живота и ширих друштвених односа, а износе и опште истине засноване на опажању и промишљању. Дидактика се огледа пре свега у преношењу одређених поука и знања. Експресивност и метафорика заслужне су за очување идеје и онда када појмови варирају, чак и кад пословице потичу из антике („Sam svoj vinograd sjeći”, 4048 D)⁴. Пословица „Imaj prije neg se udomiš dom u kom ćeš pribivat, zemlju ku ćeš orat, vinograd ki ćeš rezat” (1173 D) говори о важности планирања будућности, али и винограда, за просперитетан живот. Пословица: „Bolje s mudrim orati negli s ludijem vino riti” (291 D) одјек је библијских изрека о опасности од алкохола („Вино је потсмјевач и силовито пиће немирник, и ко год за њим лута неће бити мудар”, Пч 20:1), значају марљивог рада и разборитости („Ко ради своју земљу, биће сит хљеба; а ко иде за беспослицама, безуман је”, Пч 12:11), као и о благодетима мудрог друштва („Ко ходи с мудрима постаје мудар, а ко се држи с безумницима постаје гори”, Пч 13:20).⁵ Пословице које посматрају вино као алкохол, хвале умереност и критикују претеривање на скали од резигнираних искуствених запажања („Onda rjanac ne pija kad mu vina ne bija”, 3345 Z), преко савета („Тко је vinu prijatelj, sam je sebi neprijatelj”, 4798 D), до шаливе поруче да после незаситог пијанца не остаје ни чеп који зауставља комину да би вино текло („Nakon mene/osla ni sparozine”, 2518 D, 2519 D).

Неке пословице потичу из Библије, античке и средњовековне књижевности, што је значајно као појава континуитета њихове употребе, функционалности и проходности граница између усмене и писане културе, али и измена у процесу преношења (нпр. „Zavidos' vinograd sadi”, 5795 D).⁶ Семантички

тин), Db – Делабелин речник, 1. и 2. изд., F – Ђуро Ферих. Више о рукописима в. Пантић 1987, а о издањима Даничићевих пословица в. Сувајџић 2025.

⁴ Касумовић (1912: 166) пише да је извор ове пословице Хорације и односи се на то да људи сами себи наносе штету. Паралеле: „Posijesa sebi noge”, Z 3643; „Сам под собом дрво подсјеца” (Вук 4709).

⁵ Кекез (1986: 23) указује да су средњовековни преводиоци приликом превођења дела попут *Приче о премудром Акцу*, *Романа о Троји* и *Александриде* пословице вероватно доносили према примерима „kakve је прерађивач predložka zatekao u svomu narodu”. У Петрисовом зборнику (1468) среће се пословица: „Bole ti је s mudrim kamenje nositi i trnov plot plesti nego s ludim vino riti”.

⁶ Ово може бити алузија на библијску причу о посленицима у винограду (Мт 20:1–16) – труд из погрешних побуда постаје бесмислен и тежак јер је Божја милост за све једнака („Зар је око твоје зло што сам ја добар? Тако ће бити последњи први и први последњи; јер је много званих а мало изабраних”). Елементи њене структуре срећу се у пословицама с другачијим значењем. Рецимо, истоветан други део фразе (‘виноград сади’) везује се за идеју да се брижљив рад награђује: „Снага кућу гради а помња виноград сади. У Далмацији” (Вук 5030; исто и у збиркама

потенцијал пословица испољава се у њиховој способности да метафорички изразе филозофске идеје или да истакну секундарна значења појмова, и у тим случајевима вино, лоза и грожђе конотирају апстрактне идеје. Пословица: „Karlja vina u vele vode ne čuje se” (1654 D) говори о уништењу или трансформацији једне честице у огромном мноштву других, односно о њеној немоћи да промени велику количину. Мада је реч о слободном преводу грчке пословице из Апостолијеве збирке (Касумовић 1911: 222), вероватно да је прави Апостолијев извор Аристотелов спис *О постајању и пропадању* (2009: 288, 328а). Примером о капи вина у миријадама мера воде, Аристотел подупире тврдњу да је за праву мешавину потребна сразмерна равнотежа моћи између саставних делова, у противном ће већа количина једноставно апсорбовати мању.

Својство лозе да расте у висину вероватно да је мотивисало значење сродства: „Od loze grozd” (3257 Db, 3256 D, Z). У овом фразеологизму фокус је на родности⁷ и лишен је оцене, па разумевање зависи од контекста, који је тек спорадично назначен у збиркама пословица. Тако се позитивно значење (‘ваљано потомство’) ослања на претходну реченицу у причи о два Црногорца рођена „од јуначке породице”: „Говори се: ’Црногорац бити а јунак не бити, то не може бити.’ А да, шта је од шта пало, а од лозе грозд” (Врчевић 1890: 140). Негативно значење постиже се заменом биљке или контрастом: „Bušina⁸ ne dava vina” (354 D); „Од лозе грозд, а од трна купина (н. п. бива)” (Вук 3986);⁹ „Грозд од лозе, бабуре од шушња” (Мирковић 1886: 93); „Od loze grozd, a od uši gnjida”, односно: „a od gnjide uš” (Богишић 1874: 164, 209).¹⁰

Поједине пословице из Даничићеве збирке упамтиле су различите врсте виноградарских радњи. Виноград тражи мукотрпан рад: „Loza najveće ljubi težašku sjen” (2083 D), односно, обрезана лоза боље рађа: „Kosijer moka, bačva puna” (1794 D). Ни цеђење вина није лак посао: „Tijes’ zavit’, neka vino brizga” (4694 D). Пословице могу бити формулисане као савети или упутства, нпр. када треба обрезати лозу да би стари виноград поново родио: „Ноć’ ponovit’ stare vinograde, obreži ih prije neg lis’ opade” (927 D). Чокоте лозе треба садити на довољној раздаљини: „Loza je lozi poručila: odmakni se ti od

Шиме Љубића, Бојовић 1976: 351, и Марцела Кушара 1993: 178). У Хекторовићевом *Рибању* брижљивост је услов чуварности, а пословица се моделује по начелу контраста: „Pomen kuću teče; nepomnja raztiče” (Кекез 1986: 88, бр. 428).

⁷ У Даничићевој збирци има више пословица са истим значењем сродства, где се лоза и грозд замењују дрветом, воћком, стаблом (дубом): „Kruška ne pada daleko od stabra” (1861 Z), „Voćka ne opada daleko od stabra” (5591 Z), „Vojka pod svoj dub opada” (5598 Z), „Vojka kraj svoga hreka (stabra) opada” (5597 Z), „Kakav (je) dub, tako (je i) voće” (1573 Z), „Po listju se trava pozna a po voću dub” (3547 Z), „U brijesta krušaka ne prosi, odkle ih ne nosi” (5150 D), „U dobru drvu i krs’ i lopata, a u zlu ni pasje korito” (6167 D).

⁸ Бушина, бусињак, бухач (Pulicaria), вишегодишња зељаста биљка са жутим цветовима из породице главочика.

⁹ Биљана Шљивић-Шимшић (1980: 49) ову пословицу тумачи као опозицију између мајки доброг и сумњивог соја, и уједно антиципирање жељеног мушког потомства: грозд (м. р.) симболизује сина а купина (ж. р.) ћерку. Ауторка цитира пословице у којима се мајке ћерки изједначају с ружним птицама: „Нигда није сова излегла сокола”, „Из вране што испадне тешко соко постане”.

¹⁰ Низ пословица са овим значењем в. у: Богишић 1874: 164, 209; Марковић 1889: 177.

mene, a ja ću dat' i za tebe" (2082 Z). Или: „Loza ne će družbe ine neg od pritke" (2084 D); „Pritka je lozu prihinila" (3790 D). Спој лозе и притке постаје фигуративна слика блискости, здружености: „Pribostit pritku uz lozu" (3708 Z). Израз је у овом смислу познат и у дубровачком песништву – користе га Марин Држић у *Тирени*, Динко Рађина у песми „Злој жени", Игњат Ђурђевић у песми „Смешан разговор”:

„Zaludu je gora gusta,
Kad bez ploda, znaj, boravi:
Bez pritke je loza pusta,
Pusta 'e vila bez ljubavi" (Ђурђевић 1855: 32).

Да су и најситније појединости важне за добро вино, попут дасака од којих је направљена бачва, обруча који их држе и лика, узица израђених од влакнасте стране коре дрвета, најчешће липовог, показује дијалогска пословица која се може читати и метафорички¹¹: „Veljahu duge: mi vino držimo. Odgovoriše obruči: nije nego mi. Reče lik: ako ga pustih ja, tko ga se primit' tad?" (5564 Z).

Пословице се осврћу и на поједине економске аспекте виноградарства. Бојадисање вина упамћено је као поступак који омогућује да се оно скупље прода: „I dobro vino trebuje ličit" (999 D). Чување и хлађење вина је такође изискивало трошкове: „Studeno vino, studen i dinar" (4297 D). Ако виноградар не посвети довољно труда целокупном процесу прављења и чувања вина, оно ће бити плесниво: „Tko umije, lijepo ije; a tko ne umije, blutu rije" (4986 D).

Опомена да виноград треба чувати од животиња и људи преточена је у пословице, нпр.: „Gdje koza dahne, tu loza sahne" (802 Db² capra); „Dje mi koza dahne, tu mi loza sahne" (571 D). Пословица: „Plaća prasac breće" (3529 D) можда упозорава да ће газда платити казну ако прасе оштети виноград – поједе друп, комину, а може се читати и у иронијском кључу, да онај ко се опија („пијан као крмак") плаћа и за рђаво вино, јер комина је остатак процеса дестилације. У пословици: „Strah vinograd bljude" (4279 D) подразумева се пудар, чувар винограда. Фразеологизам „Stavja pudara na otrganu baštinu" (4261 Z) говори о закаснелој радњи – узалуд пудар чува виноград с кога је грозђе већ обрано.

Вино поправља једноставну исхрану која задовољава свакодневне потребе људи: „Kruha, sira i vina, ako je grubo ušima, ali je dobro ustima" (1859 Z). Осим што је доброг укуса, вино орасположује: „Vino je piti veselo, nek te čije sve selo" (5575 Z). Сличне формулације ових пословица су раширене на Медитерану, нпр. у Савоји: „Le pain et le vin sont le commencement d'un grand festin", у Шпанији: „Con pan y vino se anda el camino". Извор ове пословице је у *Књизи Сираховој* (40:20): „Вино и музика веселе срце, а више од обојега

¹¹ Идеја да су сви делови подједнако важни јасније је истакнута у запису Луке Јововића из Црне Горе, насловљеном „Ко има право?". Лико се наљути на обруч, дуге и средине и проспе вино: „а да ја лико, пасји нитко, а да што чиним ја! Прас! окиде се у љутини, а вино по долини" (Јововић 1894: 230).

је љубав за премудрост”. Једна варијанта среће се и у дубровачком говору 16. века, у поучним причама у стиху Николе Димитровића (1873: 8, ст. 64–65):

„Dobar kruh i vino, veli se rieč njeka,
veseli meju ino svakoga čovjeka.”

Пословице из Даничићеве збирке показују очуване разне појединости из локалне свакодневице, али и различите историјске слојеве, друштвене и економске односе и обичајне норме. Неке од њих имају више-мање универзалан карактер, нпр.: „Lanprelja vino ne prodaje” (1930 Z) и „Ne ima ni loze ni koze” (2656 D) истичу друштвени статус вина и лозе и продубљују јаз између сиромашних и богатих. За разумевање појединих пословица потребно је одређено познавање друштвено-историјског контекста. Нпр. пословица: „Za moju kćer udat’, vinograd rekoh dat’, a kad je udah, udarih od svega u bah” (5659 D) сведочи да је мираз представљао финансијски терет за невестину породицу и да се очеви нису увек држали споразума. Оптерећење миразом била је шира појава, нпр. код Срба се говорило: „Мираз ђевојку удаје” (Вук, 3022), а у Тоскани: „Quando il padre marita la figlia, egli ha casa e vigna; quando l’ha maritata, non ha nè vigna nè casa” (Ђусти 1871: 103).

Повезаност вина с разним народним обичајима испољава се и у корпусу у Даничићевом издању, где наилазимо на устаљени исказ: „Da tu se rodi vino i šenica bjelica i muška sva dječica”¹² (480 Z) – благослов чест у народним здравицама. Обичај испијања вина у вези с култом покојника у подтексту је пословице: „Tugijem vinom nagrobnice djedim ispija” (5124 Z). Иако се критика користољубаца и лицемера среће још у антици, то не умањује актуелност ове пословице која је, заправо, слободан превод из збирке Максима Плануда (Касумовић 1912: 156). Док у наведеној пословици мотив испијања туђег вина илуструје негативне карактерне особине, у фолклору и књижевности то зависи од контекста. У шаљивом контексту туђе вино пију велики јунаци и инације (Марко Краљевић „ђе гођ сједне, туђе пије вино, а све ради, кавгу да огради”), лакоми и наивни крадљивци (Врчевић 1882: 69–70). У сложенијим заплетима они, међутим, раде на своју штету (нпр. Васа Решпект се сукобљава с капларом који има „рђав обичај туђе вино пити”), или су сплеткароши, зеленаши и изабљивачи (Матавуљ, *Жртве Јосипа Бупана*), или пак подлаци (возар украде аков доброг вина из каце и замени га расолом да се не примети, Милићевић 1882: 214).

Запажања о припадницима других заједница имају елементе етничких стереотипа, а каткад обухватају и социјалну компоненту, нпр.: „Turci vino riju, a vlasì surutku” (5128 D). У опсервације о припадницима властите заједнице уплићу се родни и професионални стереотипи. Тако су крчме обележене као место пијанчења и слободног понашања („Ni je u kurvi vjere, ni u tovjerni mjere”, 2927 D; „U kojoj su se tovjerni zajedno napili”, 5204 Z), а крчмарице су склоне опијању у служби („I bačve pune i tovjernarica rjana”, 981 Z) и преко зиме их чека тежи посао („Ljeti tovjernarica, a zimi kruharica”,

¹² Даничићева напомена: „u rkp. mjesto sva dječica dodano glavica”.

2048 D). Крчмарице се оптужују и за разводњавање вина, што је иначе било законски санкционисано и неретко етички осуђивано. Пословица: „Товјернага најпоследњи грађ” (5078 F. 126) јасна је тек у контексту басне коју је Ферих објавио уз пословицу – упозорава да је штета од мешања воде с вином велика.¹³

Поједине пословице из Даничићеве збирке одражавају регионалне специфичности. Нема сумње да је месног порекла ово признање добром вину: „Manje dura dubrovačka рјена neg dobra bačva vina” (2171 D). Исто се може рећи и за похвалу врским локалним сортама, специјалитетима и рукотворинама:

„Nad pšeničn’jem nije kruha,
nad rucelom nije žita,
nad gđuljanom¹⁴ nije vina,
nad mamin’jem nije sina,
nad vlaškim nije lonca,
nad riješk’jem nije konca” (2478 Z).

Још једна врста винског напитка је муселез, кувано ароматично вино с медом, о коме сведочи Евлија Челебија. У исказу: „Museleza po kućah posla” (2383 Z)¹⁵ могло би се помишљати да је реч о позиву на свадбу или гозбу.

Пословице потврђују широку распрострањеност и континуитет данас заборављених или мање познатих обичаја, какав је оглашавање доброг вина. Примери: „Тко вина не продава, флашке не ставља” (5012 D) и „Тко стави флашку, оће продат баčву” (4948 D) говоре о вишевековној пракси крчмара и трговца да ставе грану на улаз како би обзнанили да продају вино. На обичај је указао Публилије Сир око 45. г. пре Христа, кад пише да изнад вина које се добро продаје не треба стављати грану бршљана. Исту мисао језгровито је уобличио Колумела: „Vino vendibili hedera non opus est”, и она је из латинског прешла у многе европске језике¹⁶ и нашла место у делима познатих писаца свога времена, међу којима је и Шекспир (в. Bolton 1902).¹⁷

Један део пословица из Даничићеве збирке повезан је с универзалним пословичким и фолклорним фондом, што говори, поред осталог, и о живом протоку идеја и мотива. Илустроваћемо то примером пословице која се позива на Езопову басну о лисици и киселом (незрелом) грозђу: „Тако реће купа гроздју не могући га брат да nije zrelo” (4637 D). Овај сиже је међународно распрострањен у различитим варијантама (ATU 59, The Fox and the Sour

¹³ У басни се каже да је најпре грађ потукао винограде, а вино које је господар успео да спасе у последњем тренутку уништио је продавачица вина јер га је мешала с водом и тако навукла гнев купаца (Ферих 1794: 126–127).

¹⁴ Даничић напомиње да је то вино из које расте у Жуљани или Ђулијани на Пељешцу.

¹⁵ Муслиманске правне школе допуштале су слатка, непреврела пића, па тако и муселез (müselles), сок од грозђа код чијег кувања су испариле две трећине течности (Зиројевић 2011: 348).

¹⁶ Нпр. итал.: „Il buon vino non ha bisogno di frasca” (Питре 1880: 179). На варијанте с истим значењем, где је уместо вина еспап (нпр. „Добар еспап ласно купца нађе”, Вук 945), указао је Касумовић (1911: 190), наводећи Плаута као њихов извор („Proba merx facile emptorem reperit”).

¹⁷ Излагање гране бршљана испред крчме било је уобичајено у средњовековној Британији, а отуд и пословица „Good wine needs no bush”, која је, као и сама пракса, заборављена у 19. веку. О томе сведоче белешке о овој пословици објављене 1873. на страницама лондонског месечника *Long Ago* посвећеног „народним старинама” (*Long Ago*, 1, 1873, 375–376).

Grapes), а исто тако и пословица (нпр. „Кисело грожђе, не ваља, трну зуби од њега. Казала лисица кад није могла да га дохвати”, Вук 2002; уп. и: „Trnu mi zubi, nezrelo sam što izio”, 5101 Z). На јужнословенском подручју записане су варијанте ове басне с другим биљкама и животињама, нпр. *Лисица и њезина итенад*, *Лисица и шипак* („Искесио зубе као лисица на шипак”, Вук 1718), *Медвједица и ње дјеца* („Нијесу биле ни зреле. Рекао међед за некакве крушке, кад их није могао дохитити”, Вук 3709).¹⁸ Синтагма „кисело грожђе” користи се као вид интертекста у наравици и конверзацији, асоцијација на причу или метафора, а у савремено доба опстаје и независно од познавања садржаја басне (Карнс 1994: 476–479). Кад је реч о употреби ове пословице у књижевном делу, поступак се може навестити а да при томе уопште не мора да се спомене синтагма „кисело грожђе”. Нпр. у песми *Двије дјевојке постарије и два мрнарца младића* момци зачукују девојке што тврде да нису желеле да се удају кад им се указала прилика и циљају на познату басну: „Nije lisica grozja htjela, / er ga skućit nije umjela” (Курелац 1866–68: 22).

Две крајности везане за вино, мудрост и пијанство доводе до колизије и кад је реч о универзалним искуствима. Љубитељи вина истичу његове користи за здравље: „Poručila zima: kupi kut’o vina, i porpi’ ga cijela, ne boj se snijega” (3640 Z), и пријатан укус: „Vino je slatko, a grlo je glatko” (5576 Z). Ова последња фраза, захваљујући мелодичности, уношена је у здравице (Н. Беговић) и шаливе ауторске песме (А. Којовић, Ј. С. Релковић).¹⁹ О уживању у вину говоре и следећи примери: „Udovičko najbolje vino” (5373 Z) и „Udovičko je vino ispio” (5372 Z), што се вероватно односи на пријатно друштво у коме се вино испија. У поређењима воде и вина, предност се већином даје вину: „Osli vodu piju, a ljudi vino”²⁰ (3371 D); „Od vina vode, a od vode nose” (3287 Z); „U vinu vode ni, ako ulito u nj ni” (5310 Z); „Vino za vino, a voda za vodu” (5578 Z); али и: „Dobra je i voda tko vina ne ima” (602 Z). С друге стране, упозорава се на последице прекомерне конзумације вина: „Vino se pije u trbuh, ne u glavu” (5577 Z), „U golemu vinu tvrda istina” (5180 Z).²¹

¹⁸ Басне је објавио Врчевић (1888: 32–33, 99, 105), а паралеле Касумовић (1913: 219).

¹⁹ У склопу здравице о крсном имену, формула је срасла с благословом: „Браћо! вино је ово слатко / А грло је глатко. / Сви здрави / и ја с вама. / На много љета и година. / Амин. И да Бог да!” (Беговић 1885: 222). Антун Којовић (1996: 87) умиће је у *Пророчанства некојег ученика крневалова на покладе који ученик, гледајући на руку њекад једноме њекад другоме чељадету*: „Грло ти је веома глатко / цијело ти је вино слатко. / Воду не пиј ни од руге, / јер ћеш умријет стра м’ од туге.” Јосип Стј. Релковић наводи више сорти вина у песми *Честитање годовно у мајуру с ове стране Босута*, а као најслађе издваја *Ausbruch* (суварак, самоток), десертно вино које има доста алкохола, непревтели шећер и екстракте: „Još da drekné šarengradac, / jači jeste neg karlovac, / i ausbrucha vino slatko, / od kog biva grlo glatko, / dotrkaće mlogi gosti / od veselja i radosti / svojoj Ani čestitati / i poštenje ukazati” (Матић 1953: 95).

²⁰ Извор ове пословице у средњовековном је медицинском спису *Салернске регуле (Regimen Sanitatis Salernitanum)* или *Flos Medicinae Scholae Salerni*; у преводу Емерика Павића на хрватски познато као *Skorup od lēkarje iliti Salernitanski nauci*, 1768): „Vina bibant homines, animantia cetera fontes, absit ab humano pectore potus aquae” (Ренци 1859: 11, 379–380).

²¹ В. и: „Čaša iza čaše, a iza čaša istina” (409 Z), „Čaša iza čaše, a napokon istina” (410 Z), „Kako čaša za čašom, tak’ za čašom istina” (1584 Z), „Na vrh bokare laž a na dnu joj istina” (2553 Z). За паралеле и изворе в. Касумовић 1912: 165–166.

Најзад, поједини поступци или ситуације оцењују се у пословицама и фразеологизмима посредством виноградарске метафорике, те се осамостаљују од првобитног контекста и обогаћују језички израз, нпр.: „Šer zatisnut kad je vino izteklo” (423 D), „Nije vazda vinober” (3084 D), „Kakvo vino, taki sud” (1621 Z), „Pitat’ krčmaricu ima li dobra vina” (3512 D).

Пословице о вину, грозђу и виновој лози у Даничићевом издању показују да ова тематска група функционише као сложен поетички и културни чвор у коме се укрштају практична знања, друштвене норме, обредне представе и метафоричко мишљење. Анализа је показала да се у овим кратким формама истовремено чувају трагови конкретне виноградарске праксе, али и општи модели тумачења света, који се крећу од дидактичких и моралистичких поука до апстрактних филозофских увида.

Посебан значај овог корпуса огледа се у његовој слојевитости: поједине пословице упућују на античке и библијске изворе, друге припадају ширем медитеранском и европском паремиолошком фонду, док треће јасно одражавају локалне, дубровачке и јужнословенске културне оквире. У том смислу, Даничићево издање потврђује да се пословице не могу посматрати искључиво као производ усмене традиције, већ као динамичан простор у коме се усмено и писано, локално и интернационално, историјски преплићу.

Управо на примеру пословица о вину, лози и грозђу показује се да паремиолошки материјал може бити поуздан извор за реконструкцију не само свакодневице и економских односа, него и симболичких структура и културних модела мишљења. Стога овај корпус представља вредан извор за реконструкцију и материјалних и симболичких аспеката традиционалне културе. Уједно, у њему се укрштају поетика, историја и етнографија, отварајући могућност даљих истраживања у правцу типологије мотива, интертекстуалних веза и функција пословица у различитим комуникацијским контекстима.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел 2009:** Aristotel, *O nebu I–IV; O postajanju i propadanju I–II*. Prevod, komentari i napomene S. Blagojević, Beograd: Paideia.
- Богшић 1874:** V. Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južni Slovena. Knj. 1, Gragja i odgovorima iz razliĉnih krajeva slovenskoga juga*, Zagreb: JAZU.
- Беговић 1885:** Н. Беговић, *Српске народне пјесме из Луке и Баније*, У Загребу: Штампарија Ф. Фишера.
- Бојовић 1976:** З. Бојовић, Шиме Љубић као сакупљач народних пословица, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XLII, 348–356.
- Болтон 1902:** Н. С. Bolton, *The Vintner’s Bush. A Survival of Twenty Centuries*, *The Journal of American Folklore*, 15/56, 40–44.
- Врчевић 1888:** В. Врчевић, *Басне*, Дубровник: Наклада књижаре Драгутина Претнера.

- Врчевић 1890:** В. Врчевић, *Народне приповијести и пресуде из живота по Боки Которској, Херцеговини и Црнојгори*, Дубровник: Наклада књижаре Драгутина Претнера.
- Врчевић 1882:** В. Врчевић, *Српске народне приповијетке: онајвише кратке и шаливе*. Књ. 2, Дубровник: Наклада књижаре Драгутина Претнера.
- Даничић 1871:** Gj. Daničić, *Poslovice*, Zagreb: knjižarnica Fr. Župana.
- Димитровић 1873:** *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*. Skupili Dr. V. Jagić i dr. Gj. Daničić, Zagreb: JAZU.
- Ђурђевић 1855:** I. Gjorgjić, *Pjesni razlike*. Izdate po Lj. Gaju, Zagreb: Narodna tiskarnica Lj. Gaja.
- Ђусти 1871:** G. Giusti, *Raccolta di proverbi toscani: nuovamente ampliata da quella di Giuseppe Giusti e pubblicata da Gino Capponi*, Firenze: successori Le Monnier.
- Ендштрасер 2020:** V. Endstrasser, *Mali oblici: promišljanje žanra*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Зиројевић 2011:** О. Зиројевић, *Исхрана нових муслимана, Споменица академика Симе Ђурковића*, ур. С. Рудић, Београд: Историјски институт, 347–353.
- Јововић 1894:** Л. Јововић, *Српске народне изреке из Црне Горе, Босанска вила*, IX, 11, 89, 107, 229.
- Карнс 1994:** Carnes, P. The Fable and the Proverb: Intertexts and Reception, *Wise Words: Essays on the Proverb*, ed. W. Mieder, New York & London: Garland Publishing inc., 467–493.
- Касумовић 1913, 1914:** I. Kasumović, *Esopovska basna grčka i rimska u hrvatskom i srpskom narodnom pričanju, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 18, 193–230; 19, 1–34.
- Касумовић 1911, 1912:** I. Kasumović, *Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovice i krilatica, Rad JAZU*, 189, 116–276; 191, 68–264.
- Кекез 1986:** J. Kekez, *Svaki je kamen da se kuća gradi: hrvatske poslovice sakupljene u naše dane po književnim i jezikoslovnim djelima nastalima od 12. do 19. stoljeća*, Osijek: Izdavački centar „Revija”, Radničko sveučilište „Božidar Maslarić”.
- Којовић 1996:** А. Којовић, *Дјела*, прир. З. Бојовић, Цетиње: Обод.
- Курелац 1866–68:** F. Kurelac, *Runje i pahuljice. Pěsni porugljive i pastirske ponajveć Dubrovačke*, Zagreb: Pismenî Dragutina Albrechta.
- Марковић 1889:** F. Marković, *Etički sadržaj naših narodnih poslovice, Rad JAZU*, knj. 96, 167–227.
- Матић 1953:** Т. Матић, *Четири прилога проучавању хрватске књижевности*, 2. Непозната pjesma Josipa Stjepana Relkovića, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 24, 89–97.
- Мидер 2014:** W. Mieder, *Origin of Proverbs, Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*, ed. H. Hrisztova-Gotthardt, M. A. Varga, Warsaw/Berlin: De Gruyter.
- Милићевић 1882:** М. Ђ. Милићевић, *С Дунава на Пчињу. Белешке уз пут*, Београд: Државна штампарија.

- Милошевић-Ђорђевић 2000:** Н. Милошевић-Ђорђевић, *Од бајке до изреке (обликовање и облици српске усмене прозе)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мирковић 1886:** П. Мирковић, Народне пословице, *Босанска вила*, I, 79, 93, 109, 125, 142, 175.
- Пантић 1987:** М. Пантић, Вук Стефановић Караџић и наше народне пословице, у: В. С. Караџић, *Српске народне пословице*, Сабрана дела В. С. Караџића, књ. 9, Београд: Просвета, 573–647.
- Питре 1880:** G. Pitre, *Proverbi siciliani*, vol. terzo, Biblioteca delle tradizioni popolari, vol. X, Palermo: Luigi Pedone-Lauriel editore.
- Ренци 1859:** S. de Renzi, *Collectio Salernitana: ossia documenti inediti, e trattati di medicina appartenenti alla scuola medica Salernitana*, tomo quinto, Naples: Typographie du Filiatre- Sebezio.
- Сувајџић 2025:** Б. Сувајџић, О издањима *Пословица Ђуре Даничића* из 1871. године, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XCI, 3–13.
- Този 2019:** R. Tosi, Il vino nella cultura antica, il vino nei proverbi, *In vino civilitas. Vite e vino nella civiltà d'Europa, dall'antichità all'evo moderno: letteratura, storia, arte, scienza*, Pisa: ETS, 47–69.
- Ферих 1794:** G. Ferrich, *Fabulae ab illyricis adagiis desumptae*. Rhacusae: A. Trevisan.
- Шљивић-Шимшић 1980:** B. Šljivić-Šimšić, The Woman in Serbian Folk Proverbs, *Serbian Studies*, 1, 41–51.

Sonja D. Petrović

WINE, GRAPES, AND THE VINE IN DANIČIĆ'S EDITION OF PROVERBS

Summary

The paper examines proverbs about wine, grapes, and vines from Dubrovnik manuscripts and dictionaries from the 17th and 18th centuries, published by Đuro Daničić in 1871, with special emphasis on their semantic, cultural, and poetic dimensions. The analysis demonstrates that this thematic group functions as a complex cultural and poetic nexus in which practical knowledge of viticulture intersects with social norms, ritual practices, and metaphorical thought.

The study highlights the multilayered character of the corpus: some proverbs originate from classical, biblical, and medieval literature, some belong to a broader Mediterranean and European paremiological heritage, and others express local South Slavic cultural contexts. Particular emphasis is placed on the interplay between oral and written traditions.

The paper argues that proverbs, as condensed microtexts, preserve traces of everyday life, economic relations, and symbolic structures, while simultaneously articulating general models of understanding the world. The corpus thus represents a valuable source for reconstructing both material and symbolic aspects of traditional culture. The study situates Daničić's collection as a dynamic space where local and transnational elements converge, opening perspectives for further research in folkloristics, poetics, and cultural history.

Keywords: Proverbs; wine; vine; grapes; Đuro Daničić; paremiology; folklore; South Slavic tradition.